

برنامه درسی: راهکاری جذاب برای تقویت مهارت‌های دانش‌آموزان در سیستم آموزش کشور

علی شمس ناتری^۱، سمانه منصور سماپی^۲، پوریا مظلومی^۳، نیره میردادر هریبانی^۴

۱. کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان شهید مطهری نوشهر

۲. کارشناسی آموزش و پرورش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پالوس

۳. کارشناسی مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پالوس

۴. کارشناسی الهیات (عقود)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پالوس

alishmsntri@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر برنامه درسی بعنوان راهکاری جذاب برای تقویت مهارت‌های دانش‌آموزان در سیستم آموزش کشور است. برنامه درسی یکی از عناصر اساسی و حیاتی در سیستم آموزش کشور است. این برنامه‌ها با استفاده از سرفصل‌های درسی، ترتیب و توزیع مطالب و فعالیت‌های آموزشی، هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی درسی را مشخص می‌کنند. برنامه درسی رسمی می‌تواند بهترین مکان و گزینه برای پرورش مهارت‌های اجتماعی کودکان باشد. استفاده از روش‌های مختلف تدریس در یک برنامه درسی منسجم و پربار، به دانش‌آموزان امکان می‌دهد تا مهارت‌های مختلف را بیاد کنند. به عنوان مثال، درس‌ها را می‌توان به گونه‌ای طراحی کرد که کودکان را با مفاهیمی مانند همکاری، سکوت، وفاداری، و مؤدبی آشنا کند. پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد. نتایج نشان داد کودکان در سنین ابتدایی از ارتباطات اجتماعی ضعیفی برخوردارند که نه تنها خانواده، بلکه مدرسه و برنامه درسی رسمی نیز باید در پرورش مهارت‌های اجتماعی کودکان همکاری کنند. خانواده نیز در پرورش مهارت‌های اجتماعی کودکان از توانایی کامل برخوردار نیست، بنابراین مدرسه و برنامه درسی رسمی بهترین مکان و گزینه برای پرورش چنین مهارت‌هایی می‌باشد و از آنجاکه آموزش و یادگیری دانش‌آموزان ابتدایی به‌طور عینی و ملموس قابل انجام است، لذا از طریق برنامه درسی رسمی منسجم و پربار می‌توان انواع مهارت‌های اجتماعی را از طریق روش‌های مختلف تدریس آموزش داد.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی، دانش‌آموزان، تقویت مهارت اجتماعی، راهکار جذاب

۱- مقدمه

برنامه درسی یکی از عناصر اساسی و حیاتی در سیستم آموزش کشور است. این برنامه‌ها با استفاده از سرفصل‌های درسی، ترتیب و توزیع مطالب و فعالیت‌های آموزشی، هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی درسی را مشخص می‌کنند. اهمیت برنامه درسی در سیستم آموزش کشور نیز به دلایل متعددی برمی‌گردد که عبارتند از:

۱. توسعه مهارت‌ها: برنامه درسی با ارائه مطالب متنوع و کامل، در فرآیند توسعه مهارت‌های دانش‌آموزان نقش حائز اهمیتی دارد. این مهارت‌ها می‌توانند شامل مهارت‌های تحصیلی، اجتماعی، شخصی و حتی تفکر و آفرینشی باشند.

۲. توازن و تناسب درسی: برنامه درسی به کمک ترازویی مناسب، تناسبی متعادل و توازن بین مطالب مختلف را فراهم می‌کند. این تناسب و توازن باعث می‌شود که در دوره‌های مختلف تحصیلی، دانش‌آموزان با موضوعات مختلف آشنا شده و همه جوانب توسعه‌ی خود را پوشش دهند.

۳. سنجش و ارزیابی: برنامه درسی نقش حیاتی در فرآیند سنجش و ارزیابی مهارت‌ها و دانش دانش‌آموزان دارد. از طریق درس‌ها، فعالیت‌ها و تمرین‌ها، امکان ارزیابی پیشرفت و عملکرد دانش‌آموزان وجود دارد.

۴. تحصیلات بالاتر: برنامه درسی مناسب و کیفی در سطوح پایه، نقش مهمی در آماده‌سازی دانش‌آموزان برای تحصیلات بالاتر در سطوح دانشگاهی دارد. ارتقای مهارت‌ها و دانش در سنین کم، زمینه‌ی مناسبی را برای رشد و آماده‌سازی دانش‌آموزان برای آموزش عالی فراهم می‌کند.

۵. سازگاری با نیازهای جامعه و بازار کار: برنامه درسی منعکس‌کننده‌ی نیازهای جامعه و بازار کار می‌باشد. با ارتباط مستقیم با نیازهای عملی و توسعه‌ی قابل استفاده‌ی دانش‌آموزان، امکان پیش برد تحصیلات و توسعه‌ی کارآمد در زندگی حرفه‌ای واقعی وجود دارد. با توجه به این دلایل، برنامه درسی به عنوان یک ابزار اساسی در سیستم آموزش کشور می‌تواند وظایف مختلفی از جمله توسعه مهارت‌ها، ارزیابی، آماده‌سازی برای تحصیلات بالاتر و هماهنگی با نیازهای جامعه را برعهده داشته باشد.

نظام‌های آموزشی هدف‌ها و اهداف مشخصی دارند که برای رسیدن به آنها، تناسب و یکپارچگی بین تمامی عناصر و مؤلفه‌ها درونی آنها ضروری است. هدف اصلی این نظام‌ها، یادگیری مؤثر و بهبود قابل توجه در یادگیرندگان است که تلاش همه بخش‌های این نظام‌ها به دستیابی به این اهداف مرتبط است. اما باید توجه داشت که برای دستیابی به این اهداف، لازم است نه تنها برنامه‌ریزی مناسب انجام شود بلکه از نظر محتوا، ارکان و رویکردهای مورد استفاده مطابق با آرمان‌ها و اهداف آموزشی باشد. از طرفی، انتظار می‌رود که دانش‌آموزان به عنوان مخاطبان اصلی فرآیند یادگیری، از طریق تعامل با عوامل اجتماعی، شناختی و فیزیکی محیط آموزشی، به ارزش‌های بالا دست یابند. اما این مسئله به ویژه برای دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان درسی به عنوان مهندسین نظام آموزشی بسیار مهم است. چراکه برنامه درسی به طور کلی به عنوان یک حوزه تخصصی و محدود به تجارب و فعالیت‌هایی که به یادگیری منجر می‌شود و به صورت رسمی تعیین می‌شود، محسوب نمی‌شود. یعنی اینکه برنامه درسی تنها یک ابزار است و برای رسیدن به آرمان‌ها و اهداف آموزشی، عوامل دیگری به‌طور اجتناب‌ناپذیر باید در کنار برنامه درسی رسمی موجود باشند.

این عوامل شامل تجارب و فعالیت‌های عمومی، تأثیرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی و تاثیرهای خانواده و جامعه بر روی دانش‌آموزان است. این عوامل در بسیاری از جنبه‌ها بر تجارب و تجربه‌های دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارند و در شکل‌گیری نگرش‌ها، ارزش‌ها، افکار، اعمال و رفتارها تأثیر بسزایی دارند. باید توجه داشت که تأثیر این عوامل بر فرآیند تعلیم و تربیت بسیار گسترده‌تر، پایدارتر و نافذتر از خود برنامه‌های درسی رسمی است. بنابراین، نباید فقط بر روی برنامه درسی رسمی تمرکز داشت و باید به این عوامل دیگر نیز توجه کرد و آنها را در فرآیند طراحی و اجرای برنامه درسی مدنظر قرار داد (احسانگر، ۱۳۹۸). برنامه درسی پنهان به آن تجربیاتی اطلاق می‌شود که در هنگام تحصیل در مدرسه و در کلاس درس آموخته می‌شوند و جزو برنامه درسی از پیش تعیین‌شده نمی‌باشد. یکی از اهداف اصلی سیستم آموزش و پرورش، اجتماعی کردن دانش‌آموزان و آموزش مهارت‌های اجتماعی است. در این راستا، برنامه درسی پنهان به عنوان نقش وظیفه‌ای ضمنی در سامانه آموزشی شناخته می‌شود که با عدم حضور آشکار و روشن خود می‌تواند مؤثرترین نتایج آموزشی و

پرورشی را در ترسیم نگرش‌های مثبت و مطلوب نسبت به محیط زندگی دانش‌آموزان و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی بوجود آورد. (ایران‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰). رشد مهارت‌های اجتماعی فرد به معنای تأثیر و ارتباطاتی است که او با دیگران برقرار می‌کند و تقبل نقش‌های اجتماعی در جامعه. مهارت‌های اجتماعی شامل عواملی مانند رشد شخصی، دوستی، رفتار صحیح، مدافعت از خود، برقراری ارتباط و احساس تعلق، همکاری، توانایی خودشناسی و انگیزه برای پیشرفت می‌شوند. تشخیص رشد اجتماعی نسبت به رشد ذهنی بسیار پیچیده است.

هنگامی که رشد اجتماعی رخ می‌دهد، شخص به حدی توانمند می‌شود که بتواند به راحتی در اجتماع و با همکارانش زندگی کند و سازگاری اجتماعی داشته باشد. رشد اجتماعی به معنای دستیابی به میزانی از توانایی در برقراری ارتباطات اجتماعی است که به طور طبیعی و ساده با دیگران همزیستی داشته و سازگاری در جامعه را تجربه کنید.

تأثیر رشد اجتماعی در موفقیت در شغل و پیشرفت اجتماعی به طور قابل محسوسی واضح است. مهارت‌های اجتماعی قوی به فرد کمک می‌کند تا در قبال همکاران و مدیرانش موفق باشد، بتواند دیگران را بهتر درک کند و با آنها همکاری کند، کنترل خوبی بر روابط برقرار کند و به درستی با مشکلات و تنش‌های اجتماعی مقابله کند. همچنین، رشد اجتماعی زمینه را برای ایجاد شبکه‌های ارتباطی قوی و ارتقای اعتماد به نفس در فرد فراهم می‌کند.

تحقیقات نشان می‌دهد که مهارت‌های اجتماعی قوی به فرد کمک می‌کند در کلیات زندگی بهتر عمل کند و روابط بهتری برقرار کند. همچنین، رشد اجتماعی می‌تواند تأثیر مثبت بر رشد شخصیتی در فرد داشته باشد و به ارتقای کیفیت زندگی کمک کند.

بنابراین، توسعه مهارت‌های اجتماعی در هر محیطی، از جمله مدارس و فرهنگ سازمانی، بسیار حائز اهمیت است و می‌تواند به شکل قابل توجهی بر روابط افراد و پیشرفت شخصی و اجتماعی آنها تأثیرگذار باشد. (وایتزمن؛ نظیری، ۱۳۸۶). بنابراین با توجه به مطالب فوق و اهمیت و نقش ارزنده آموزش مهارت‌های اجتماعی و اهمیت برنامه درسی برای دانش‌آموزان، و همچنین با توجه به خلاء تحقیقاتی در رابطه با تأثیر برنامه درسی بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان، پژوهش حاضر به بررسی رابطه بین برنامه درسی و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان می‌پردازد.

۲- چارچوب مفهومی پژوهش

۲-۱- مفهوم برنامه درسی

برنامه درسی به طور کلی به برنامه‌ای اشاره دارد که تعیین می‌کند چه چیزهایی در آموزش و پرورش باید آموخته شود و چطور این آموزش و پرورش باید ارائه شود. این برنامه شامل مجموعه‌ای از دروس، واحدها، فعالیت‌ها و روش‌های آموزشی است که طبق آن، منابع و فعالیت‌هایی برای دانش‌آموزان تدارک دیده می‌شود تا هدف آموزشی برنامه محقق شود. برنامه درسی می‌تواند توسط ادارات آموزشی، وزارت آموزش و یا نهادهای دیگری که در نظام آموزشی مسئولیت دارند، تدوین شود. معمولاً یک تیم متخصص از محققان، معلمان، و متخصصان آموزشی در زمینه‌های مختلف از طریق شناسایی اهداف آموزشی، انتخاب محتوا، تعیین سطح آموزشی و طراحی فعالیت‌های آموزشی، برنامه درسی را تهیه می‌کنند. هدف اصلی برنامه درسی ارائه یک راهنمایی جامع برای آموزش و پرورش است. این برنامه باید توانایی‌ها، مهارت‌ها، دانش و قابلیت‌های مورد نیاز دانش‌آموزان را تأمین کند و به آنها کمک کند در عرصه‌های مختلف زندگی کنونی و آینده خود بهتر پیشرفت کنند.

برنامه درسی معمولاً شامل موارد زیر است:

۱. اهداف آموزشی: تعیین اهداف آموزشی که نشان دهنده دانش، مهارت و توانایی‌هایی است که دانش‌آموزان در پایان برنامه درسی باید داشته باشند.

۲. محتوا: انتخاب موضوعات و مفاهیمی که برای آموزش به دانش‌آموزان ارائه می‌شود. محتوای برنامه درسی باید مبتنی بر نیازهای جامعه و همچنین پژوهش‌های آموزشی و روانشناختی باشد.

۳. روش‌های آموزشی: استفاده از روش‌ها و راهبردهای مختلف آموزشی برای انتقال محتوا به دانش‌آموزان. این شامل مباحثی مانند استفاده از منابع درسی، کلاس درسی تعاملی، کار گروهی، آزمایشگاه‌ها و فعالیت‌های عملی است.

۴. ارزشیابی: اندازه‌گیری و ارزیابی پیشرفت دانش‌آموزان در راستای اهداف آموزشی. این شامل امتحانات، پروژه‌ها، نمونه کارها، نمرات و ارزیابی‌های دیگر است.

۲-۲- اهمیت برنامه درسی در سیستم آموزش کشور و بیان چالش‌های موجود

برنامه درسی یک سرفصل جامع برای آموزش و یادگیری در دوره‌های تحصیلی مختلف است و توسط وزارت آموزش و پرورش و یا سازمان‌های آموزشی مربوطه تهیه می‌شود. که به عنوان یک راهنمای جامع برای ارائه و تدریس موضوعات و مهارت‌ها در سیستم آموزش کشور، اهمیت بسیاری دارد. این برنامه‌ها، ساختار و بنیادی برای آموزش و یادگیری در مدارس و دانشگاه‌ها را فراهم می‌کنند. لذا درک و نگاهی نسبتاً کامل به اهمیت برنامه درسی در سیستم آموزش کشور حائز اهمیت است. اهمیت برنامه درسی در سیستم آموزش کشور به شرح زیر است:

۱. راهنمایی و هدایت: برنامه درسی به عنوان یک راهنما و هدایت‌کننده برای ارائه محتوای آموزشی و آموزش دهندگان عمل می‌کند. این برنامه‌ها دستورالعمل‌ها، اهداف، محتواها، روش‌های آموزش و ارزشیابی را مشخص می‌کنند و به معلمان و دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا بتوانند به صورت سازمان‌یافته و هدفمند آموزش ببینند.

۲. تضمین انطباق با استانداردها: برنامه درسی به استانداردهای آموزشی واقعی و مجموعه اهداف آموزشی تأیید شده توسط سازمان‌های آموزشی مربوطه تأکید می‌کند. این استانداردها ممکن است شامل محدودیت‌های جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی باشند و برنامه درسی به عنوان یک فریم است که برای تنظیم آموزش به این استانداردها پاسخ می‌دهد.

۳. تنوع و تعادل محتوا: برنامه درسی باید تنوع و تعادل مناسبی در محتواها ارائه دهد. این تنوع می‌تواند شامل موضوعات مختلف، مهارت‌های اساسی، مفاهیم، خلاقیت و تفکر انتقادی باشد. هدف این است که دانش‌آموزان بتوانند توانایی‌ها و استعداد‌های خود را در زمینه‌های مختلف کشف و توسعه دهند.

۴. تعلیم و تربیت: برنامه درسی تأثیر قوی در تعلیم و تربیت دارد. این برنامه‌ها معرفی مفاهیم و اصول اخلاقی، ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی را در بین دانش‌آموزان ترویج می‌کنند.

۵- سازماندهی درسی: برنامه درسی بر اساس محتوای آموزشی معین و اهداف آموزشی تنظیم می‌شود و این امر باعث سازماندهی منطقی دروس و دروس معارف می‌شود که به دانشجویان کمک می‌کند تا به طور سیستماتیک و پیوسته آموزش ببینند.

۶- ثبات و پیوستگی: برنامه درسی به عنوان یک سند دائمی برای آموزش و یادگیری در حوزه‌های مختلف مانند علوم، ریاضیات و تاریخ استفاده می‌شود. این برنامه در طول سال‌ها تغییرات کمی دریافت می‌کند و به صورت پایدار از سال به سال اجرا می‌شود.

۷- تعیین نقش وظیفه هر مضمون: برنامه درسی نقش وظیفه هر مضمون در مجموعه یادگیری را مشخص می‌کند. این برنامه‌ها به دانشجویان ایده و شفافیت درباره موضوعاتی که باید بررسی کنند و مهارت‌هایی که باید بدست آورند را می‌دهند.

۸- تشویق به یادگیری عمیق: برنامه‌های درسی که بر اساس تحقیقات و کارآزمایی‌های برگزیده طراحی شده‌اند، دانشجویان را تشویق به یادگیری عمیق و بدست آوردن مهارت‌های پیشرفته می‌کنند. این برنامه‌ها به ورودی‌های نوین در زمینه‌های مختلف پاسخ می‌دهند و به طور مداوم بروزرسانی می‌شوند. بدون شک، ارائه برنامه درسی معمولی همواره با چالش‌هایی مواجه است. در ادامه به برخی از این چالش‌ها اشاره خواهیم کرد:

- تغییرات اجتماعی و فرهنگی: جوامع و فرهنگ‌ها در طول زمان تغییر می‌کنند و این تغییرات می‌توانند بر برنامه‌های درسی تأثیر بگذارند. زیرا ارائه این چنین برنامه‌هایی که تناسب بخشد به تغییرات اجتماعی و فرهنگی به چالش‌های جدیدی تبدیل شده است.

- تغییرات تکنولوژی و رویکردهای آموزشی: تکنولوژی به طور مداوم در حال تغییر و پیشرفت است و این تغییرات بر طراحی و ارائه برنامه‌های درسی تأثیر می‌گذارد. استفاده از فناوری در آموزش، تغییر رویکردهای آموزشی و تحول در روش‌های ارزیابی از جمله چالش‌های موجود است.

- تنوع دانش‌آموزان: دانش‌آموزان به لحاظ تجربه‌ها، تفکرات، نیازها و توانایی‌های مختلفی در یک کلاس درس حضور دارند. ارائه این چنین برنامه‌هایی که توانایی انطباق با این تنوع را داشته باشد، چالش‌های زیادی دارد.

- نیازهای جدید جامعه و بازار کار: جوامع در حال تغییر هستند و بازار کار نیازمندی‌های جدیدی دارد. برنامه‌های درسی باید قادر باشند تا دانش‌آموزان را برای مواجهه با نیازمندی‌های جدید جامعه و بازار کار آموزش دهند.

- محدودیت‌های زمانی: زمان محدود در کلاس‌ها و مدارس چالشی جدی برای ارائه برنامه درسی است. تعیین محتوای مناسب و تأمین زمان کافی برای آموزش و ارزیابی با محدودیت‌های زمانی سخت است.

- تغییرات قوانین و سیاست‌ها: قوانین و سیاست‌های آموزشی نیز ممکن است در طول زمان تغییر کنند و این تغییرات می‌تواند تأثیری بر برنامه‌های درسی داشته باشند. تطابق با تغییرات قوانین و سیاست‌ها نیز چالشی بزرگ است.

با توجه به این چالش‌ها، بسیاری از محققان و متخصصان آموزشی در تلاشند تا راهکارهایی برای مقابله با آنها ارائه دهند. از جمله راهکارهای مورد بحث برنامه‌های درسی مبتنی بر مهارت‌ها، استفاده از فناوری در آموزش، انعکاس تنوع دانش‌آموزان در برنامه‌های درسی و تناسب برنامه درسی با نیازهای جدید جامعه و بازار کار است. توسعه مهارت‌های دانش‌آموزان در حیطه‌های مختلف از جمله تحصیلی، اجتماعی و شخصی، یکی از اهمیت‌های برنامه درسی است. مهارت‌های دانش‌آموزان نقش بسیار مهمی در رشد و پیشرفت آنها در زندگی دارد. در حیطه تحصیلی، دانش‌آموزان با توانایی‌های تحلیلی و انتقادی، مهارت‌های مطالعه و تحقیق را تقویت می‌کنند. این مهارت‌ها به آنها کمک می‌کنند تا موضوعات را بهتر درک کنند، اطلاعات را به شکل منظم و سازماندهی به دست آورند و نتیجه‌گیری‌های منطقی و مکتوبی ارائه دهند. همچنین، مهارت‌های تحصیلی همچون مدیریت زمان و استفاده از منابع درست، دانش‌آموزان را به سمت یادگیری مستقل و پیشرفته هدایت می‌کنند. در حیطه اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی، همکاری و رفتار اجتماعی مؤثر بر روابط دانش‌آموزان با دیگران هستند. آموزش این مهارت‌ها در برنامه درسی نقش مهمی در تقویت تعاملات اجتماعی دارد و به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا دوستی و همکاری با همکلاسی‌ها و اعضای جامعه را توسعه دهند. همچنین، برخورد صحیح با مشکلات و توانایی حل مسائل در محیط اجتماعی، نقشی مهم در بلوغ روحی و اجتماعی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. در حیطه شخصی، برنامه درسی می‌تواند در توسعه مهارت‌های راهبردی، خلاقیت، خودآگاهی و خودمدیریت کمک کند. این مهارت‌ها در برابر کنترل عواطف و استرس، اتخاذ تصمیمات درست و ارزیابی خود اثرگذار هستند. برنامه درسی به نوعی راهنمایی است که برای تدریس و یادگیری در مدارس و دانشگاه‌ها تدوین می‌شود. این برنامه شامل اهداف آموزشی، محتواهای درسی، روش‌های آموزش، ارزیابی و ارزشیابی است. هدف اصلی تدوین برنامه درسی، تضمین ارائه مطالب کامل و نظام‌مند به دانش‌آموزان است. برنامه درسی تعیین‌کننده مسیر تحصیلی و یادگیری دانش‌آموزان است. از طریق معرفی مفاهیم و موضوعات مختلف، اهداف آموزشی و استراتژی‌های آموزشی مناسب، مهارت‌ها و دانش دانش‌آموزان تقویت می‌شود.

تدوین برنامه درسی نقش مهمی در تقویت مهارت‌های دانش‌آموزان دارد. در این مرحله اهداف آموزشی به دانش‌آموزان ارائه می‌شود و هر درس و فعالیت در ارتباط با این اهداف قرار می‌گیرد. به عنوان مثال، برنامه درسی می‌تواند مهارت‌های تحلیلی، انتقادی، خلاقیت و همکاری را تقویت کند. علاوه بر اهداف آموزشی، برنامه درسی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا برنامه‌ریزی و سازماندهی خود را بهبود بخشند. با داشتن یک برنامه درسی دقیق، دانش‌آموزان قادر خواهند بود برنامه‌های خود را براساس موضوعات و فعالیت‌های آموزشی مرتب کنند.

۲-۳- نقاط ضعف متداول در برنامه درسی

معایب برنامه درسی شامل موارد زیر می‌شود:

۱. عدم انعکاس تمامی نیازهای دانش‌آموزان: برخی از برنامه‌های درسی معمولی تنها به بخشی از نیازهای دانش‌آموزان توجه کرده و نیازهای دیگر را نادیده می‌گیرند. این می‌تواند منجر به عدم توانایی دانش‌آموزان در حل مسائل و پیشرفت در مهارت‌های خود شود. برخی از برنامه‌های درسی معمولی به صورت عمومی و استاندارد تدوین می‌شوند و قابلیت انطباق با نیازهای خاص دانش‌آموزان و محیط آموزشی را ندارند.

۲. عدم ارتباط پیوسته و مرتبط دروس: برخی از برنامه‌های درسی معمولی ارتباط میان دروس را نادیده می‌گیرند و هر درس را به صورت جداگانه آموزش می‌دهند. این موجب می‌شود که دانش‌آموزان نتوانند ترکیب و اعمال مفاهیمی که در دروس مختلف یاد می‌گیرند را درک کنند. این رویکرد می‌تواند باعث بریدگی و قطعه‌بندی اطلاعات شود.
۳. فشار زیاد بر روی حفظ کردن مطالب: برنامه‌های درسی معمولی به طور قابل ملاحظه‌ای به یادگیری حفظی تکیه می‌کنند و این ممکن است منجر به عدم توجه به فهم عمیق مفاهیم و توانایی‌های تحلیلی و انتقادی دانش‌آموزان شود.
۴. عدم توجه به توسعه مهارت‌های عملی: برنامه‌های درسی معمولی عمدتاً بر روی تئوری و مفاهیم تمرکز دارند و به توسعه مهارت‌های عملی و کاربردی کمتر توجه می‌کنند. این می‌تواند موجب کاهش توانایی دانش‌آموزان در اجرای عملیات و تطبیق با موقعیت‌های واقعی شود.
۵. محدودیت‌های زمانی: برنامه‌های درسی معمولی به دلیل ناحیه‌بندی زمانی مشخص دارای محدودیت‌های زمانی هستند و نمی‌توانند به صورت گسترده بر روی موضوعات و مفاهیم اصلی تمرکز کنند.
۶. جبران‌پذیری نامناسب: برنامه‌های درسی معمولی گاهی نیازهای مختلف دانش‌آموزان را در نظر نمی‌گیرند. به عبارت دیگر، در صورت وجود نقص در یادگیری یا نیازهای خاص، این برنامه‌ها اغلب برنامه‌های ترمیمی معمول را فراهم نمی‌کنند.
۷. ارزش‌های معلم محور: برخی از برنامه‌های درسی معمولی تمرکز بیش از حدی بر روی نیازها و عملکرد معلم می‌کنند و نسبت به نقش، نیازها و عملکرد دانش‌آموزان به صورت کامل توجه نکرده و ارزش‌ها و خواسته‌های ایشان را در نظر نمی‌گیرند.

۴-۲- رشد مهارت‌های اجتماعی

مهم‌ترین اهداف آموزشی دوران کودکی، توسعه مهارت‌های اجتماعی است. برخورداری از این مهارت‌ها بر سلامت فردی و اجتماعی کودکان و بالغین و نیز موفقیت تحصیلی آن‌ها تأثیر مهمی دارد. بسیاری از کودکان نمی‌توانند مهارت‌های اجتماعی مناسب را به خوبی بدست آورند و این موضوع منجر به مشکلات روانشناختی متعددی مانند عدم برقراری ارتباطات موفق با هم‌تایان، عملکرد ناپایدار در تحصیل، عدم شرکت در فعالیت‌های جانبی، انزوا، طرد شدن توسط هم‌تایان، اضطراب، افسردگی و عصبانیت در دوران کودکی و سنین بالاتر می‌شود. بنابراین، آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان یکی از اهداف اصلی و مهم آموزش و پرورش است. (ایران نژاد، ۱۳۹۰).

یک دانش‌آموز که مهارت‌های اجتماعی لازم را داراست، قادر است با محیط اطرافش سازگاری داشته باشد و در مواجهه با تعارضات کلامی و فیزیکی، با برقراری ارتباط با دیگران، از آن‌ها دوری کند. این نوع دانش‌آموزان، رفتارهایی را از خود نشان می‌دهند که منجر به پیامدهای مثبت روانی-اجتماعی می‌شود، مانند پذیرش توسط همسالان و برقراری رابطه مؤثر با دیگران. از طرفی، دانش‌آموزانی که مهارت‌های اجتماعی لازم را ندارند، ممکن است به اختلالات رفتاری دچار شوند، توسط همسالان پذیرفته نشوند، در میان همسالان و بزرگسالان محبوب نباشند و با معلم و دیگر افراد حرفه‌ای به خوبی هماهنگ نشوند. (افسری راد، ۱۳۹۶).

مهارت‌های اجتماعی از دوست‌یابی فراتر هستند. افرادی که این مهارت‌ها را به خوبی دارند، قادرند به دوستیابی هدفمند نیز بپردازند. آن‌ها می‌توانند به راحتی رفتار دیگران را در جهتی که می‌خواهند هدایت کنند، بدون اینکه نیاز به توافق با آن‌ها داشته باشند. این شامل ایجاد رفتار جدید، برانگیختن عملکرد و یا تولید رفتار جدید است. افرادی که مهارت‌های اجتماعی بالا دارند، تلاش می‌کنند تا چرخه وسیعی از اطلاعات را فراهم کنند و جنبه‌های مشترک افراد را شناسایی کنند تا بتوانند رابطه‌ای مؤثر برقرار کنند. این نشان می‌دهد که اعمال آن‌ها بر اساس فرضیات حساب‌شده و دقیق است. در محیط کاری، افراد با مهارت‌های اجتماعی بالا، به سرعت یک شبکه ارتباطی قوی برقرار می‌کنند. (گلمن و بویاتزیس، ترجمه ابراهیمی، ۱۳۸۵). یکی از ویژگی‌های مهم افرادی که از رشد اجتماعی کافی برخوردارند، داشتن مهارت‌های اجتماعی است. به عبارت دیگر، آن‌ها می‌دانند چگونه رفتار کنند تا دیگران راضی باشند. برخی روانشناسان باور دارند که رشد ناکافی مهارت‌های اجتماعی، نقش مهمی در ناکامی و شکست‌های آینده کودکان دارد. کودکانی که توانایی‌های ضروری برای کارکردهای بین فردی مؤثر را یاد نگرفته‌اند، ممکن است پرخاشگر، تندخو و منزوی باشند و مورد تنفر دیگران قرار گیرند. آن‌ها توان همکاری مؤثر با دیگران را

ندارند و در معرض خطرات جسمی، روحی، اخراج از مدرسه و غیره قرار دارند. (وارد، ۲۰۰۴). یک فرد با مهارت اجتماعی، قادر است به درستی قالب‌های اجتماعی قابل قبول دیگران را درک کند و نیازهای اجتماعی را با روشن‌بینی درک کند. این فرد می‌تواند بفهمد کدام رفتارها درست و کدام رفتارها غلط هستند. مهارت اجتماعی شامل رفتارهای انطباقی است که به فرد کمک می‌کند تا با دیگران رابطه‌ای متقابل داشته و به خوبی با آن‌ها ارتباط برقرار کند. یک فرد با مهارت اجتماعی، علاقه‌مند به ارتباط با مردم است و می‌تواند به آن‌ها کمک کند و در رفتار با دوستان و بیگانگان مدیر باشد. در واقع، مهارت‌های اجتماعی شامل رفتارهایی است که به افراد در تعامل با دیگران کمک می‌کند. این تعامل می‌تواند با همکلاسی‌ها، معلمان و سایر کارکنان مدرسه و حتی در زندگی روزمره با دیگران صورت گیرد. دانش‌آموزانی که در زمینه مهارت‌های اجتماعی خوب رشد کرده باشند، به خوبی با دیگران ارتباط برقرار می‌کنند. (سیور و جونز بلانک، ۲۰۰۸).

بنابراین، مهارت اجتماعی به معنای توانایی فرد در برقراری ارتباط مؤثر با دیگران است. این شامل توانایی تغییر رفتار فرد خود یا دیگران با هدف بهبود ارتباط است. افراد با مهارت اجتماعی بالا، ویژگی‌ها و خصوصیات طرف مقابل خود را می‌شناسند و با آنها به خوبی ارتباط برقرار می‌کنند. این مهارت تنها به دوستی محدود نمی‌شود، اما افراد با مهارت اجتماعی بالا، به سرعت با دیگران رابطه دوستانه برقرار می‌کنند. به عبارت دیگر، افراد با مهارت اجتماعی پایین، منزوی می‌شوند و نمی‌توانند با دیگران همکاری کنند. به همین دلیل، دیگران نیز از آنها ناراضی هستند و احتمالاً از آنها دوری می‌کنند. (تریگرو راموس و همکاران، ۲۰۲۰).

۵-۲- انواع مهارت‌های اجتماعی

انواع مهارت‌های اجتماعی سازمان بهداشت جهانی این مهارت‌ها را با عناوین ده‌گانه زیر مشخص نموده است که هر یک از این مهارت‌ها رمز برخورداری و دانستن تمرین و به‌کارگیری هرچه بیشتر در زندگی روزمره است.

۱. ارتباط برقرار کردن: توانایی برقراری ارتباط با دیگران، شنیدن و درک نظرات و احساسات آن‌ها، و ارائه پاسخ مناسب.
۲. همکاری: توانایی کار در تیم، به اشتراک گذاشتن اطلاعات و تجربیات، و کمک به دیگران در انجام وظایف.
۳. رهبری: توانایی هدایت و رهبری تیم، تشویق و الهام بخشیدن به دیگران، و تصمیم‌گیری در شرایط دشوار.
۴. قدرت شخصیتی: توانایی مدیریت احساسات، ارزش‌ها و باورها، و ایجاد روابط مثبت با دیگران.
۵. تفکر انتقادی: توانایی تحلیل و بررسی اطلاعات، ارزیابی راه‌حل‌ها، و تصمیم‌گیری در شرایط پیچیده.
۶. خلاقیت: توانایی ایجاد راه‌حل‌های نوآورانه، تفکر خارج از الگو، و ارائه ایده‌های جدید.
۷. انعطاف‌پذیری: توانایی سازگاری با تغییرات، تطبیق با شرایط جدید، و پذیرش تفاوت‌ها.
۸. مذاکره: توانایی برقراری تعامل مؤثر با دیگران، حل اختلافات، و دستیابی به توافق.
۹. ارتباط با مشتری: توانایی برقراری ارتباط مؤثر با مشتریان، شنیدن نیازها و مشکلات آن‌ها، و ارائه راه‌حل‌های مناسب.
۱۰. ارتباط با جامعه: توانایی برقراری ارتباط با جامعه، شناخت نیازها و مشکلات آن‌ها، و ارائه راه‌حل‌های مناسب. (به نقل از افسری راد، ۱۳۹۶).

۶-۲- مزایای استفاده از برنامه درسی جذاب در سیستم آموزش

استفاده از برنامه درسی جذاب در سیستم آموزش کشور در واقع دارای مزیت‌ها و اهمیت‌های فراوانی است. در زیر تعدادی از این مزیت‌ها و اهمیت‌ها را بررسی می‌کنیم:

1. Word

2. Seevers & Jones-Blank

3. Trigueros Ramos et al

۱. جذابیت و تحول در فرایند آموزش: یک برنامه درسی جذاب و متنوع می‌تواند به فرایند آموزش رونق و زندگی بخشی خاصی ببخشد. با ایجاد تغییرات و اضافه کردن عناصر جدید و جذاب در برنامه درسی می‌توان از ماندگاری دانش‌آموزان و میزان تمرکزشان در کلاس‌ها بهره‌برداری کرد.

۲. افزایش تعامل و مشارکت دانش‌آموزان: یک برنامه درسی جذاب و متنوع می‌تواند به دانش‌آموزان اجازه دهد تا به صورت فعالانه در فرآیند آموزش شرکت کنند. با ایجاد فضای امن و پویا در کلاس، دانش‌آموزان ترغیب به اظهار نظر و اشتراک تجربیاتشان می‌شوند.

۳. توجه به تنوع سبک‌های یادگیری: هر دانش‌آموز دارای سبک و روش یادگیری خود است و برنامه درسی جذاب و متنوع می‌تواند به ارائه محتوا به شکل‌های مختلف برای هر سبک یادگیری کمک کند. این باعث می‌شود تا همه‌ی دانش‌آموزان، با توجه به سبک یادگیریشان، به بهترین شکل از مطالب درسی استفاده کنند.

۴. ترغیب به ایجاد مهارت‌های ضروری: برنامه درسی جذاب می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های ضروری و مورد نیاز برای زندگی روزمره خود را تقویت کنند. ایجاد فضاهای تعاملی، عملی و کاربردی در برنامه درسی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های مهمی نظیر تفکر انتقادی، خلاقیت، همکاری و مدیریت زمان را پرورش دهند.

۷-۲- پیشینه پژوهش

به پژوه، سلیمانی، افروز، لواسانی (۱۳۸۸) در پژوهش خود به تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پسر دیر آموز پرداختند، نتایج حاکی از آن بود که تغییرات پس از آموزش مهارت‌های اجتماعی در گروه آزمایشی معنی‌دار است و آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان مؤثر می‌باشد.

ایران نژاد و چیتایی (۱۳۹۰) در پژوهشی به عنوان مقایسه برنامه درسی رسمی و پنهان کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم دبستان در رابطه با کسب مهارت‌های اجتماعی به این نتیجه رسید که بین برنامه درسی پنهان و کسب مهارت‌های اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

آدامز (۲۰۱۷) بر نقش حیاتی معلم در انتقال ارزش‌ها در روند اجتماعی شدن و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان در زمینه برنامه درسی پنهان همراه با برنامه درسی رسمی تأکید کرد. بر این اساس، اهمیت رفتارهای معلم در بروز برنامه درسی پنهان آشکار می‌شود.

آکلاتیس و مالیناوسکاس^۲ (۲۰۱۶) در پژوهش خود نشان دادند که مهارت‌های اجتماعی، به ویژه در زندگی آموزشی کودکان و جوانان اهمیت دارد. مهارت‌های اجتماعی از این جهت مهم هستند که توسعه روابط متقابل حمایت‌کننده با دیگران را تسهیل می‌کنند و مهارت‌های آکادمیک و رشد عاطفی مثبت را امکان‌پذیر می‌سازند. و این مهارت مهم در زندگی کودکان از طریق برنامه درسی مدارس آموزش داده می‌شود.

۳- اهداف پژوهش

هدف از انجام پژوهش حاضر اثربخشی برنامه درسی بر روی دانش‌آموزان کشور می‌باشد.

۴- روش پژوهش

این پژوهش به صورت توصیفی از نوع همبستگی انجام شده است و هدف آن کاربردی است. نوع داده‌های استفاده شده در این پژوهش، جز پژوهش‌های کمی قرار می‌گیرد زیرا داده‌ها از طریق پرسشنامه جمع‌آوری شده‌اند و بر اساس اعداد می‌باشند. همچنین، جامعه مورد مطالعه این پژوهش، تمامی معلمان بوده است. در پژوهش همبستگی یا همخوانی، تغییرات یک یا چند عامل در اثر تغییرات یک یا چند عامل دیگر بررسی می‌شود و این با به دست آوردن ضریب همبستگی انجام می‌شود.

^۱.Adams

^۲. Akelaitis & Malinauskas

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

بررسی فرض نرمال بودن

جهت نشان دادن این موضوع که متغیرهای مورد مطالعه شرایط نرمال بودن توزیع را دارند از آزمون کلموگروف اسمیرنوف استفاده شد که نتایج نشان از نرمال بودن توزیع دارد. در این آزمون فرض صفر مبنی بر نرمال بودن توزیع دارد. در صورتی که سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ باشد نشان از نرمال نبودن متغیرهای مورد مطالعه دارد.

جدول ۱: نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برای پرسشنامه پژوهش

شاخص‌ها متغیر	Kolmogorov- Smirnov Z	Sig (سطح معنی‌داری)	نتیجه آزمون
مهارت‌های اجتماعی	۸۴۲/۰	۷۶۳/۰	متغیر نرمال است

مطابق جدول ۱، در پژوهش حاضر از طریق اجرای آزمون کولموگروف - اسمیرنوف، نرمال بودن داده‌ها مورد تأیید قرار گرفت. بنابراین از آزمون پارامتریک استفاده شد.

جدول ۲: ماتریس همبستگی برنامه درسی و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان

متغیر	رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان		
	نمونه	همبستگی	میزان معنی‌داری
برنامه درسی	۱۰۰	۰/۷۸**	۰/۰۰

** معنی‌داری در سطح ۰/۰۱ (دو دامنه) * معنی‌داری در سطح ۰/۰۵

همان‌طور که در جدول (۲)، نشان داده شده است، نتایج همبستگی بین برنامه درسی و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان گویای رابطه مثبت و معنادار بین آنان می‌باشد. همان‌طور که مشاهده می‌کنید بین برنامه درسی و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان رابطه مثبت و مستقیمی یافت شد که با افزایش ابعاد برنامه درسی مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان افزایش و برعکس ($P \leq 0/01$ و $r = 0/78$).

۶- بحث و نتیجه‌گیری

بدون شک برنامه درسی یکی از عوامل بسیار مهم در تربیت اجتماعی دانش‌آموزان است. از طریق این برنامه‌ها، دانش‌آموزان با انواع دانش علمی، اجتماعی، تاریخی، اقتصادی و سیاسی، و مهارت‌های اجتماعی و نگرش‌های مختلفی همچون خودسازی، احترام، صداقت، همدلی، همکاری، مسئولیت‌پذیری، رعایت قوانین و مقررات و غیره آشنا می‌شوند. عوامل دیگری که جزو برنامه درسی نیستند و از دید و تجربیات برنامه‌ریزان و اعضای ارتباط با آموزش و پرورش پنهان هستند، تأثیر عمده‌ای روی فکر، عواطف و رفتار دانش‌آموزان دارند. هدف اصلی آموزش در دوران کودکی، توسعه و رشد مهارت‌های اجتماعی است. میزان برخورداری کودکان و بالغین از این مهارت‌ها، تأثیر مستقیمی بر سلامت فردی و اجتماعی آنان دارد و نیز بر موفقیت تحصیلی آنان تأثیرگذار است.

بسیاری از کودکان توانایی‌های اجتماعی مناسب را دریافت نمی‌کنند، که این موضوع می‌تواند به بروز مشکلات روان‌شناختی بیانجامد. این مشکلات شامل مشکلات در برقراری ارتباط موثر با هم‌تایان، ناتوانی در تحصیل، عدم شرکت در فعالیت‌های جانبی، انزوا، تبعیض و رد شدن توسط هم‌تایان، اضطراب، افسردگی و عصبانیت در دوران کودکی و سنین بالاتر خواهد بود. همچنین، نبود مهارت‌های اجتماعی مناسب در دوران کودکی، ممکن است تبعات و پیامدهای نامناسبی را در دوران بزرگسالی به همراه داشته باشد، از جمله فقدان سلامت رفتاری و اجتماعی صحیح. جهت پیشگیری و بهبود وضعیت، آشنایی دانش‌آموزان با مهارت‌های اجتماعی ضروری است. با داشتن این مهارت‌ها، دانش‌آموزان می‌توانند در جامعه، عقاید و نظرات خود را بیان

کرده و از آنها دفاع کنند. همچنین، قادر خواهند بود با دوستان، همکلاسی‌ها و همسایگان خود ارتباط برقرار کرده و با آنها همدردی و همفکری داشته باشند. اگر افراد بتوانند از این مهارت‌های اجتماعی برخوردار نشوند و وقتی وارد جمعی می‌شوند، نمی‌دانند چه بگویند و چگونه رفتار نمایند، قادر به برقراری روابط اجتماعی و تعامل موثر با دیگران نخواهند بود. این مسئله می‌تواند به وجود مشکلاتی نظیر بزهکاری، افت تحصیلی، ناسازگاری در محیط مدرسه، اعتیاد و سوءمصرف دارو منجر شود. ضعف در مهارت‌های اجتماعی در این موارد به شمار می‌رود. لذا، انتظار می‌رود که نهاد آموزش و پرورش امکاناتی فراهم کند تا تمام استعدادها بالقوه کودکان و نوجوانان را برای رشد و توسعه اجتماعی فراهم آورد.

یکی از اهداف اصلی نظام آموزش و تربیت، اجتماعی کردن دانش‌آموزان و آموزش مهارت‌های اجتماعی است بنابراین، با توجه به اهمیت آموزش مهارت‌های اجتماعی در جامعه، نهاد آموزش و پرورش و سیستم آموزشی مسئولیت فراهم کردن فرصت‌ها و بسترهای مناسب برای آموزش و توسعه این مهارت‌ها را دارند. به جهت اینکه در دوره ابتدایی گروه همسالان هنوز به درستی شکل نگرفته است، کودکان در سنین ابتدایی از ارتباطات اجتماعی ضعیف برخوردار می‌شوند و به همین مناسب رفتارهای اجتماعی کمتری از یکدیگر یاد می‌گیرند. همچنین خانواده نیز در پرورش مهارت‌های اجتماعی کودکان قادر به توانایی کامل نیستند. از این رو، مدرسه و برنامه درسی رسمی بهترین مکان و گزینه برای پرورش این مهارت‌ها می‌باشد و چون آموزش و یادگیری دانش‌آموزان ابتدایی قابل انجام است، از طریق برنامه درسی منسجم و پربار، انواع مهارت‌های اجتماعی را از طریق روش‌های مختلف تدریس آموزش داد.

۷- راهکارهای جذاب برای تقویت مهارت‌های دانش‌آموزان

این راهکارها اثربخشی بالا در تقویت مهارت‌های دانش‌آموزان دارند. آن‌ها باعث ایجاد انگیزه و علاقه در دانش‌آموزان برای یادگیری می‌شوند و عملکرد و پیشرفت آن‌ها را بهبود می‌بخشند. راهکارهای جذاب برای تقویت مهارت‌های دانش‌آموزان شامل موارد زیر می‌تواند باشد:

۱. استفاده از تکنولوژی: استفاده از تکنولوژی در آموزش می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های خود را تقویت کنند. برای مثال، استفاده از نرم‌افزارهای آموزشی، ویدئوهای آموزشی، وبسایت‌های آموزشی و برنامه‌های آموزشی موبایل می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مطالب درسی را بهتر درک کنند و مهارت‌های خود را تقویت کنند.
  ۲. بازی: بازی‌های آموزشی می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند تا مهارت‌های خود را تقویت کنند. بازی‌های آموزشی می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند تا مطالب درسی را بهتر درک کنند و به صورت خودکار مهارت‌های خود را تقویت کنند.
  ۳. همکاری: همکاری با دیگر دانش‌آموزان می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های ارتباطی، همکاری و تعاملی خود را تقویت کنند. برای مثال، تشکیل گروه‌های کاری و پروژه‌های گروهی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا با همکاری و تعامل با دیگران، مهارت‌های خود را تقویت کنند.
  ۴. کاربردی کردن مطالب برنامه درسی: کاربردی کردن مطالب برنامه درسی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های خود را در عمل به کار ببندند. برای مثال، برگزاری کارگاه‌ها و پروژه‌های کاربردی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مطالب درسی را در عمل به کار ببندند و مهارت‌های خود را تقویت کنند.
- استفاده از این راهکارها می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های خود را تقویت کنند. برای مثال، استفاده از تکنولوژی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مطالب درسی را بهتر درک کنند و مهارت‌های خود را در استفاده از تکنولوژی تقویت کنند. همچنین، بازی‌های آموزشی می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند تا مهارت‌های خود را به صورت خودکار تقویت کنند. همچنین، همکاری با دیگر دانش‌آموزان می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های ارتباطی، همکاری و تعاملی خود را تقویت کنند. و در نهایت، کاربردی کردن مطالب برنامه درسی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های خود را در عمل به کار ببندند و بهتر درک کنند که چگونه مطالب درسی در زندگی واقعی به کار می‌روند.

۸- منابع

۱. احسانگر، هنگامه. (۱۳۹۸). بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با خلاقیت و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۲. افسری راد، فاطمه. (۱۳۹۶). اثربخشی نمایش خلاق و تنظیم هیجانی بر رشد مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت دانش‌آموزان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۳. ایران‌نژاد، پریسا؛ چیتایی، مهشاد. (۱۳۹۰). مقایسه برنامه درسی رسمی و پنهان کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم دبستان در رابطه با کسب مهارت‌های اجتماعی. فصلنامه علوم رفتاری.
۴. ایران‌نژاد، منصوره؛ مجیدی، ادوان؛ کیان، مرجان. (۱۳۹۰). طراحی الگوی برنامه درسی به مثابه فرهنگ؛ سازوکاری جهت ارتباط نظریه و عمل تربیتی. برنامه درسی در ایران: فاصله نظر و عمل.
۵. آزرمی بستان‌آباد، کریمه. (۱۳۹۶). بررسی تجربیات معلمان و دانش‌آموزان دوره اول متوسطه، از برنامه درسی پنهان در شهرستان بستان‌آباد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۶. به پژوه، احمد؛ سلیمانی، منصوره؛ افروز، غلامعلی و لواسانی، مسعود غلامعلی. (۱۳۸۹). تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دیرآموز، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی ۹(۳۳)، ۱۸۶-۱۶۳.
۷. سمیعی زعفرندی، مرتضی. (۱۳۹۶). بررسی رابطه برنامه درسی پنهان باهوش هیجانی دانش‌آموزان. فصلنامه خانواده و پژوهش شماره ۳۸.
۸. فتحی واجارگاه، کوروش. (۱۳۹۴). شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان: نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آن.
۹. نقوی هرزند، ملیحه. (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر اساس مدل کفایت اجتماعی فلنر بر بهبود رشد اجتماعی و عزت‌نفس دانش‌آموزان دختر کم‌توان ذهنی - ۱۵ الی ۱۰ ساله شهر ارومیه در سال تحصیلی ۸۸ - ۸۹، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه.
۱۰. وایتزمن، آلیس. (۱۳۸۶). رشد اجتماعی برای جوانان و خانواده‌ها. ترجمه سیما نظیری. تهران: انتشارات آراین.
11. Adams, C. (2017). Technology's hidden curriculum and the new digital pharmakon. In J. Jagodzinski (Ed.), *The precarious future of education: Risk and uncertainty in ecology, curriculum, learning, and technology*. Basingstoke and New York: Palgrave MacMillan.
12. Akelaitis, A. V., & Malinauskas, R. K. (2016). Education of Social Skills among Senior High School Age Students in Physical Education Classes. *European journal of contemporary education*, 18(4), 381-389.
13. Coleman, W. L. & Lindsay, R. L. (1992). Interpersonal disabilities. Social skill deficits in older children and adolescents: their description, assessment, and management. *The Pediatric Clinics of North America*, 39 (3), 551-567.
14. Eisner, E. W. (2014). *The educational imagination: On the design and evaluation of school programs* (3rd ed.). New York: Mcmillan College Publishing.
15. Fidan, M., & Tuncel, M. (2018). Evaluation of information technologies teachers' in-class behaviours in the context of hidden curriculum. *Journal of Education and Future*, (14), 31-56.
16. Hafferty, F. W., & O'Donnell, J. F. (2014). *The hidden curriculum in health professional education*. Hanover, NH: Dartmouth College Press
17. James, B. T. (2002). *When The Brain Can't Hear*: NY, Atria Books.
18. Kentli, F.D. (2009). Comparison of hidden curriculum theories. *European Journal of Educational Studies*, 1(2), 83-88.

19. Murphy, P. (May 2005). Social Skills Training can Positively Impact Your Life. Retrieved on 31 October 2006 from <http://ezinearticles.com/? Social-Skills-Training-Can-Positively-Impact-Your-Life&id=33618>.
20. Rashid, T. (2010). Development of social skills among children at elementary level. Bulletin of education and research, 32(1).
21. SeEVERS, R. L., & Jones-Blank, M. (2008). Exploring the Effects of Social Skills Training on Social Skill Development on Student Behavior. Online Submission, 19(1).
22. Trigueros Ramos, R., Sanchez Sanchez, E., Mercader Rubio, I., Aguilar Parra, J. M., López Liria, R., Morales Gázquez, M. J., ... & Rocamora Pérez, P. (2020). Relationship between Emotional Intelligence, Social Skills and Peer Harassment. A Study with High School Students.